

Osmanlı Devleti'nde sivil veteriner hekimliğine yönelik ilk mevzuat düzenlemeleri

Berfin MELİKOĞLU GÖLCÜ¹, Atilla ÖZGÜR²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Samsun;

² Ankara Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Özet: Türkiye'de sivil veteriner hekimliği eğitimi, 1871 yılında Harp Okulu bünyesinde başlatılmış, 1889 yılında ilk Sivil Veteriner Okulunun kuruluşu ile devam etmiştir. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren sivil kesime yönelik veteriner hekimliği hizmetlerinin düzenlenmesi amacıyla çeşitli hukuki yapılandırmalar oluşturulmuştur. Türkiye'de sivil veteriner hekimliği istihdamına ilişkin saptanabilen ilk düzenlemeler ile birlikte veteriner hekimliği mesleğinin geliştirilmesi ve salgın hayvan hastalıkları ile mücadele açısından önemli bir adım atılmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde sivil kesime yönelik veteriner hekimliği hizmetlerinin uygulanabilmesi için yapılan düzenlemelerin, saptanabilen yeni bilgiler ışığında değerlendirilmesi ve veteriner hekimliği tarihine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Mevzuat, sivil veteriner hekimliği, tarih.

The first legislative regulations on civil veterinary medicine in the Ottoman State

Summary: In Turkey, civil veterinary education was started in 1871 at the Military Academy and continued with the foundation of the first Civil Veterinary School in 1889. As from the last quarter of the nineteenth century, various legal arrangements were made to regulate the veterinary services conducted for the civil population. Through the enforcement of the first legal arrangements on the employment of civil veterinarians in Turkey, a major step was taken in the development of the veterinary profession and the fight against contagious animal diseases in the country. This study is aimed at assessing the legal arrangements made for the delivery of civil veterinary services in the Ottoman State, in light of newly acquired information, and thus, at contributing to the history of veterinary medicine.

Key words: Civil veterinary medicine, history, legislation.

Giriş

Türkiye'de bilimsel veteriner hekimliği eğitimi, Prusyalı Askeri Veteriner Hekim Godlewsky tarafından 1842 yılında İstanbul'da ilk veteriner okulunun açılışı ile başlatılmıştır (4). Öncelikle ordunun ihtiyacını karşılamak amacı ile kurulan bu Okul, 1849 yılında Harp Okulu bünyesine alınmış ve Okul idaresi, Fransa'dan getirtilen Askeri Veteriner Hekim Dubroca ile yardımcısı Mehmet Refet Paşa'ya verilmiştir (5,6).

Osmanlı Arşivi belgelerinde, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğine kadar sayıları giderek artan askeri veteriner hekimlerin, ordunun süvari ve topçu birliklerinde hizmet verdiklerine dair bulgulara rastlanmıştır.¹ Ayrıca, Harp Okulu mezunu askeri veteriner hekimlerin, salgın hayvan hastalıklarının şiddetli seyrettiği Osmanlı topraklarının çeşitli bölgelerinde görevlendirildikleri de anlaşılmıştır.² Ancak, hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan sivil

kesime yönelik veteriner hekimliği hizmetleri yeterince götürülemediğinden bulaşıcı ve salgın hayvan hastalıklarıyla gerektiği gibi mücadele edilememiştir (2). Bu durum, 1863 yılında Hamburg'ta toplanan ilk Uluslararası Veteriner Hekimliği Kongresinde de ele alınmış ve Osmanlı Devleti ile yapılan hayvan ve hayvansal ürün ticareti durdurulmuştur. Bütün bu gelişmeler, Osmanlı topraklarında salgın hayvan hastalıkları ile mücadele kapsamında yeni düzenlemelerin gündeme gelmesini sağlamış; bu düzenlemelerin gerçekleştirilebilmesi için yalnızca askeri veteriner hekimlerin değil, aynı zamanda sivil veteriner hekimlerin yetiştirilmesi de öngörülmüştür (1,3).³

Osmanlı Devleti'nde sivil veteriner hekimliği eğitiminin 1870'li yıllarda Harp Okulu bünyesinde başlatıldığı⁴ belirlenmiş; ancak eğitimin başlangıç tarihi tam

³ Ali Rıza (1924). Beş Senelik Umur-u Baytariye Programı. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekâleti Umur-u Baytariye Müdüriyet-i Umumiyesi. Öğüd Matbaası, Ankara.

⁴ BOA, Tarih: 25 Aralık 1872 (24 L 1289), Dosya No:25 Gömlek No: 1116, Fon Kodu: İ.Ş.D.; Tarih: 15 Ağustos 1873 (20 C 1290), Dosya No:461 Gömlek No: 70, Fon Kodu: A.MKT.MHM; Tarih: 19 Eylül 1873 (26 B 1290), Dosya No:464 Gömlek No: 49, Fon Kodu: A.MKT.MHM.

¹ BOA, Tarih: 27 Nisan 1863 (9 Za 1279), Dosya No:262 Gömlek No: 13, Fon Kodu: A.MKT.MHM.

² BOA, Tarih: 1 Temmuz 1863 (14 M 1280), Dosya No: 962, Gömlek No: 56, Fon Kodu:MVL; Tarih: 27 Aralık 1865 (9 Ş 1282), Dosya No:347, Gömlek No:21, Fon Kodu:A.MKT.MHM.

olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte, Subhi Et-hem (6), Osmanlı Devleti'nde ilk sivil veteriner hekimlerin, 1871 yılından itibaren Harp Okulundan mezun olduklarını bildirmiş, Mehmet Esad (5) ise 1871 ve 1872 yıllarında Harp Okulundan toplam 24 sivil veteriner hekimin mezun olduğunu kaydetmiştir.

Çalışma, Türkiye'de sivil veteriner hekimliğin örgütlenmesi ve istihdam koşullarının düzenlenmesi amacıyla çıkarılan yasal düzenlemeler ile ilgili detaylı bilgi vermek ve veteriner hekimliği tarihine ve bilim tarihine katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirildi.

Materyal ve Metot

Çalışmanın ana materyalini, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı Arşivinde bulunan orijinal belgeler oluşturdu. Arşiv belgelerinin metin içerisinde kullanımında günümüz Türkçesine uygun sadeleştirmeleri yapıldı. Açıklayıcı ek bilgiler ve orijinal belgelerin künyeleri dipnotlarda gösterildi.

Çalışma materyali, medikal tarih araştırmalarında uygulanan analiz ve sentez yöntemleriyle değerlendirildi ve konu kronolojik olarak yazıya aktarıldı.

Bulgular

Osmanlı Devleti'nde ilk sivil veteriner hekimler: Osmanlı Devleti'nde sivil veteriner hekimliği öğretiminin başlamasının ardından, veteriner sınıflarının öğretim kalitesinin iyileştirilmesine ve sivil veteriner hekimlerin istihdamına yönelik çeşitli düzenlemelerin gerçekleştirildiği saptandı. Bu kapsamda, veteriner ve beşeri hekimliğin gerek bilimsel gerekse öğrenim açısından benzerliği dikkate alınarak, Harp Okulunda bulunan askeri ve sivil veteriner sınıflarının, 1873 yılında Tıp Okuluna nakledilmesine karar verildiği ve mezun veteriner hekim sayısının artırılmasının amaçlandığı belirlendi.⁵ Aynı yıl, "*Fenn-i Baytari Tahsili İçin Mekteb-i Tıbbiyyeye Alınacak Askeri ve Mülkiye Baytar Şakirdanı Hakkında Nizamname*"⁶ yayımlanarak, Tıp Okulu'na alınan askeri ve sivil veteriner öğrencilerin okula kabul şartları ve öğretim koşullarına açıklık getirildiği tespit edildi. Nizamname'de ayrıca, öğretim süresini tamamlayarak sınavlarda başarı gösteren veteriner öğrencilere "*şahâdet-nâme*" adındaki mezuniyet belgelerinin verilmesi ve mezuniyetlerinin ardından, faaliyete başlaması planlanan "*Baytar Ameliyat Hastanesi*"nde teğmen rütbesi ile bir yıl staj görmeleri öngörülen sivil veteriner hekimlerin, daha sonra Osmanlı hükümetinin vereceği karara göre illere atanmaları ve yükseltmeleri gibi hususlara da yer verildiği belirlendi.^{5,6}

Tıp Okulundan mezun olan sivil veteriner hekimlerin istihdam koşullarının ise 6 Ocak 1876 tarihinde çıka-

rılan ve 18 maddeden oluşan "*Memalik-i Şahanede İstihdam Olunacak Mülkiye Baytarları Hakkında Nizamname*"⁶ ile düzenlendiği saptandı. Nizamname'de, Harp Okulu, Tıp Okulu veya yurtdışında bulunan veteriner okullarından diploma alan sivil veteriner hekimlerin, il merkezleri, livalar⁷, kazalar ve gerektiğinde bölgelerde görevlendirilmelerine karar verildiği tespit edildi. Ayrıca sivil veteriner hekimlerin, memuriyet yaptıkları yerlerde belediye meclisi üyesi olarak kabul edilmeleri ve maaşlarının da aynı belediye meclisi tarafından verilmesinin uygun bulunduğu anlaşıldı.

Nizamnamede, sivil veteriner hekimlerin, "müfettiş baytarlar" ve "memleket baytarları" olarak ikiye ayrıldığı görüldü. Buna göre, müfettiş baytarlar, il merkezlerinde görevlendirilmiş ve il dâhilinde bulunan liva ve kaza veteriner hekimlerinin tümünü idaresi altına almıştır.⁸ Memleket baytarları ise kendi aralarında tekrar iki sınıfa ayrılmış; birinci sınıf memleket baytarları livalarda, ikinci sınıf memleket baytarları kazalarda görevlendirilmiştir. Mezun olan sivil veteriner hekimlerin, ikinci sınıf memleket baytarı olarak memuriyete başlayacakları öngörülmüş; birinci sınıf yükseltilmeye hak kazanmaları için beş senelik hizmetlerinin, vali ve il müfettişleri tarafından onaylanması ve Askeri Tıp Okulu'na bildirilmesi şartı aranmıştır. Aynı şartlar, birinci sınıf memleket baytarlığından müfettişliğe yükseltilmeye de geçerli kılınmıştır. Yurt dışından diploma alan veteriner hekimlerin memuriyet derecelerinin "*Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye*"⁹ tarafından yapılan bir sınavla belirlenmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti sınırları içinde istihdam edilen müfettiş baytarlar tarafından gelebilecek bilimsel meseleler ve diğer konulara ilişkin yazılı bildirimleri incelemek üzere bir veteriner hekimin "*Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye*"ye üye olarak alınması kararlaştırılmıştır.

Memleket baytarlarının ikinci sınıfı, sivil memurların ilk rütbesi olan beşinci derece; birinci sınıfı, kolağalık¹⁰ rütbesine eşdeğer olan dördüncü derece; müfettiş baytarlar ise binbaşılık rütbesine eşdeğer olan üçüncü derece memuriyette istihdam edilmişlerdir. Olağanüstü hizmetlerde bulunan veteriner hekimlerin yükseltmeleri ve taltif edilmeleri padişah emrine bağlı tutulmuştur. Yine, müfettiş baytarlara 1800, birinci sınıf memleket baytarlarına 1200, ikinci sınıf memleket baytarlarına ise 750 kuruş maaş; Kuzey Yemen, Irak ve Trablusgarp'a gönderilen sivil veteriner hekimlere ayrıca 500 kuruş daha fazla maaş verilmesi uygun görülmüştür.

⁷ Liva: Mülki idarede kaza ile vilayet arasında bir derece, sancak.

⁸ Diğer illerden farklı olarak İstanbul'da ayrıca, Emniyet Müdürlüğü ve Belediye emrinde de birer müfettiş baytar bulundurulmasına karar verilmiştir.

⁹ 1869 yılında kurulan Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye, ülkedeki sivil sağlık işlerinin karar mercii düzeyinde resmi bir kuruluş olarak görev yapmıştır.

¹⁰ Kolağası: Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasındaki rütbedir.

⁵ BOA, Tarih: 7 Ağustos 1873 (12 C 1290), Dosya No: 47, Gömlek No: 1986, Fon Kodu: İ.MMS.; Tarih: 15 Ağustos 1873 (20/C/1290), Dosya No: 461, Gömlek No: 70, Fon Kodu: A.MKT. MHM.

⁶ Düstur, I. Tertip, 3. Cilt, s. 533-538 ve 539-541.

Nizamnamede, sivil veteriner hekimlerin görev ve sorumlulukları aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

“Salgın hayvan hastalıklarının çıkması durumunda halk elindeki tüm hayvanlar, veteriner hekimler tarafından, hükümetin verdiği ilaçlarla tedavi edilecek ve gerekli önlemler alınacaktır. Salgın niteliği taşımayan adi hastalıklarda, hayvan sahiplerinin veteriner hekimleri çağırması halinde, hayvanlar muayene edilecek ve gerekli ilaçların bedeli hasta sahibinden karşılanmak üzere reçeteler düzenlenecektir.

Veteriner hekimler, tedaviye ihtiyacı olan tüm hayvanları istisnasız muayene ve tedavi edecek ve gerekli ilaçları buldukları bölgedeki eczanede hazırlattırarak; eczane bulunmayan bölgelerde ise veteriner hekimin kendisi tarafından imal ve tertip edilen ilaçlar, gerçek bedelinin yüzde otuz zammıyla satılacaktır.

Hastanelerde uygulanan yöntem uygun olarak veteriner hekimler tarafından düzenlenen deftere göre, bedeli belediye sandığından ödenen demirbaş bazı cerrahi aletler ve lazım olan miktarda veteriner ilaçlar verilecektir.

Her yıl sonunda yönetime verilen veteriner ilaçların bedeli hesaplanarak belediye sandığına teslim olunacaktır. Yerel hükümetin emriyle yoksullara verilen ve salgın hastalıklar için kullanılan ilaçların miktarı, yerel hükümetin makbuz senetleriyle karşılaştırılacak ve arta kalan ve bir yıl süresince kullanılan ilaçların yerine gerekli olan ilaçların miktarını bildiren bir defter düzenlenerek yerel hükümet aracılığıyla Askeri Tıp Okulu Nezareti'ne gönderilecektir.

Veteriner hekim ve müfettişlerin değişimi halinde kendilerine verilen cerrahi aletler ve ilaçlar, belediye meclisi huzurunda yerlerine tayin olunan veteriner hekim veya müfettişe defterle birlikte devir ve teslim edilecek, yerine tayin olunmaması veya tayin olan memurun gelmemesi durumunda ise belediye meclisine teslim edilerek makbuz senedi alınacaktır.”

Sivil Veteriner Okulunun kuruluşu ve yeni düzenlemeler: Askeri Veteriner Okulunda sivil veteriner hekimlerin yetiştirilmesine rağmen ülke genelinde veteriner hekim ihtiyacı yeterli düzeyde karşılanamamış ve birçok yerde salgın hayvan hastalıklarının önüne geçilememiştir.¹¹ Bu dönem, Veteriner İşleri Genel Müfettişliğini yürüten Mehmet Ali Bey Başkanlığında oluşturulan bilimsel bir heyet, gerekli önlemleri almak üzere İzmit, Ankara, Konya ve Sivas illerine gönderilmiştir.³ Sığır vebası salgınlarının vermiş olduğu kayıpları ve halkın düştüğü sefaleti yakından gören Mehmet Ali Bey, gerek Anadolu'daki gözlemlerini içeren raporlarında, gerekse tarım ve hayvancılık alanında Türkiye'nin ilk süreli yayını olan *“Vasita-i Servet”*te yayımladığı makalelerinde

konuyu değerlendirmiş ve sivil bir veteriner okuluna duyulan ihtiyacı gündeme getirmiştir.^{3,12} Bunun üzerine, Mehmet Ali Bey'in ve - aşı hazırlama ve uygulama yöntemlerini öğrenmek üzere 1886 yılında Pasteur Enstitüsü'ne gönderilen - Hüseyin Remzi Bey'in de aralarında bulunduğu Veteriner ve Tıp Okulları öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon toplanarak Sivil Veteriner Okulunun kuruluşu ile ilgili çalışmalara başlamıştır.¹³

Okul, 1889 yılında İstanbul'da faaliyete geçirilmiştir. Okulun kuruluş amaçları *“Pasteur usulü aşılamanın Osmanlı topraklarında yaygınlaştırılarak bulaşıcı hayvan hastalıklarının önüne geçilmesi ve hayvan yetiştiriciliği ve ırk özelliklerinin iyileştirilmesi için ülke genelinde veteriner hekim ihtiyacının karşılanması”* olarak belirtilmiştir. Sivil Veteriner Okulunun kuruluş çalışmaları sırasında yaşanan yer ve bütçe sıkıntısından dolayı eğitim-öğretimin, ilk iki yıl Sivil Tıp Okulu'nda gündüzlü, son iki yıl ise Halkalı Ziraat Okulu'nda (Şekil 1 ve 2) yatılı yapılmasına karar verilmiştir.^{11,13} Bu dönem kaleme alınan bir Mazbatada¹³, daha önce sivil veteriner hekimlerin istihdamını düzenleyen Nizamnamede (bk. Dipnot 6) tüm vilayet, liva ve kaza merkezlerinde birer veteriner hekimin bulundurulması temel alındığı için toplamda 700'den fazla veteriner hekimin istihdamına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve her yıl en az 40 öğrencinin okula alınması öngörülmüştür. Yetiyecek veteriner hekimlerin istihdam suretleri ise *“Ticaret ve Nafia Nezareti”*ne (Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı) bağlanmıştır. Mazbata uyarınca, Sivil Veteriner Okulu'na giren öğrencilerin en az 15 yıl devlette istihdam edilmeleri zorunlu tutulmuş ve askerlik hizmetlerinden muaf olmalarına karar verilmiştir. Ayrıca her yıl dereceye giren üç öğrencinin farklı bilim dallarında uzmanlaşması amacıyla Avrupa'da bulunan veteriner okullarına gönderilmesi uygun bulunmuştur. Mazbatada, veteriner hekimliği öğretimine rağbet edilmediği ileri sürülerek, halkın ilgisini çekmek suretiyle öğrenci sayısının artırılması üzerinde durulmuş; veteriner hekimlerin istihdam koşullarını düzenlemek ve gelir düzeylerini yükseltmek gibi hususlara yer verilmiştir. Bu amaçla, sivil tıp doktorlarının istihdam konularına açıklık getiren Nizamnamenin, Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından veteriner hekimlerin istihdamına uygun şekilde düzenlenerek yürürlüğe konması ele alınmıştır. Yine, 9 Eylül 1888 tarihli arşiv belgesinde de¹³ aynı konuya değinilmiş; veteriner sınıflarına rağbet edilmesini sağlamak için istihdam koşullarını düzenleyen bir nizamname hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir.

¹² Memalik-i Şahane'de Baytarların Teksiri. Vasita-i Servet, 17 Mayıs 1296 (2 Mayıs 1880), sayı: 3, s: 33-35; Mülkiye Baytarları. Vasita-i Servet, 23 Ağustos 1296 (4 Eylül 1880), sayı: 10, s: 145-146; Sureti Mazbata. Vasita-i Servet, 15 Temmuz 1304 (27 Temmuz 1888), sayı: 12, s: 178-183.

¹³ BOA, Tarih: 29 Ekim 1888 (23 S 1306), Dosya No: 102, Gömlek No: 93, Fon Kodu: MF.MKT. Ayrıca bk. Sureti Mazbata. Vasita-i Servet, 15 Temmuz 1304 (27 Temmuz 1888), sayı: 12, s: 178-183.

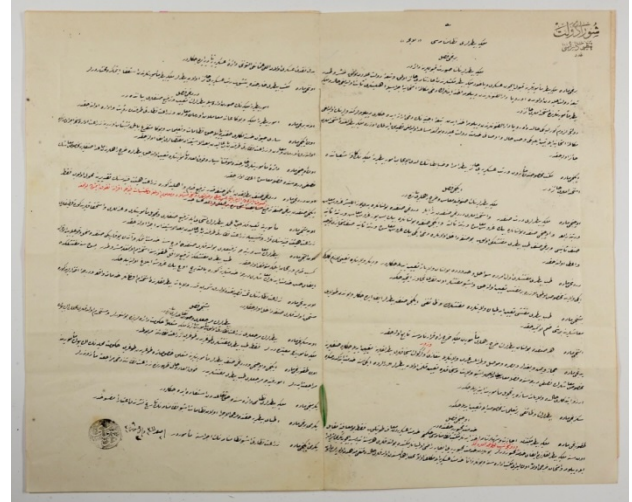
¹¹ BOA, Tarih: 11 Mart 1889 (9 B 1306), Dosya No: 107, Gömlek No: 27, Fon Kodu: MF.MKT.

Şekil 1: Sivil veteriner hekimliği öğretiminin son iki yılında kullanılan Halkalı Ziraat ve Baytar Okulu (8).
Figure 1: The Halkalı Agriculture and Veterinary School, the premises of which were used during the last two years of civil veterinary medical education (8).

Şekil 2: Sivil Veteriner Okulunda klinik uygulama dersi (8).
Figure 2: An applied clinics lesson given at the Civil Veterinary School (8).

Şekil 3: "Mülkiye Baytarlar Nizamnamesi"nin Layihası (Dipnot 6).
Figure 3: The draft of the "Regulation Concerning Civil Veterinarians" (Footnote 6).

Ticaret ve Nafia Nezareti bünyesinde 1888 yılında kurulan ilk sivil veteriner hekimliği örgütü olan "*Umur-u Baytariye Müfettiş-i Umumiliği*" (Veteriner İşleri Genel Müfettişliği), Sivil Veteriner Okulunun açılmasından sonra yeniden yapılandırılarak, 1892 yılında "*Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti*"ne¹⁴ bağlanmıştır. Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan *Beş Sene-lik Umur-u Baytariye Programı*'nda³, 8 Aralık 1892 tarihinde çıkarılan "*Teşkilat Nizamnamesi*" uyarınca Ziraat Komisyonuna bağlı beş şube oluşturulduğu; bu şubeler arasında yer alan "*Islahat-ı Hayvaniye ve Umur-u Baytariye*" (Hayvan Islahı ve Veteriner İşleri) şubesinin, salgın hayvan hastalıklarının önlenmesi için hayvan sağlık zabıtası çalışmalarının yapılması, hayvan ıslahı ve

yetiştiriciliğinin geliştirilebilmesi için de hara ve numune ağlarının kurulması ve hayvan yarış ve sergilerinin düzenlenmesi ile görevlendirildiği bildirilmiştir. Söz konusu çalışmalar kapsamında belirlenebilen ilk yasal düzenlemelerden biri, "*Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnamesi*" çıkarılana kadar hayvan hastalıkları ile mücadelede gerekli önlemlerin uygulanabilmesi amacıyla 5 Ocak 1893 tarihinde geçici olarak yürürlüğe konan "*Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimat-ı Muvakkatesi*"dir.¹⁵ Talimatın uygulanması konusunda görülen sıkıntılar, sivil veteriner hekimliği hizmetlerine duyulan ihtiyacı da beraberinde getirmiş, izleyen yıllarda Sivil Veteriner Okulu mezunlarının sayısının artması ile bu sorunun çözüleceği ifade edilmiştir. Aynı dönem, Sivil Veteriner Okulu mezunlarının istihdam koşullarına açıklık getir-

¹⁴ Osmanlı Devleti'nde 1846 yılında kurulan "Ziraat Nezareti" (Tarım Bakanlığı) sonraki yıllarda pek çok kez isim değiştirmiş, 1891 yılında "Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti" adını almıştır.

¹⁵ BOA, Tarih: 7 Kasım 1894 (9 Ca 1312), Dosya No: 212, Gömlek No: 57, Fon Kodu: ŞD.

mek amacıyla hazırlanan “*Mülkiye Baytarları Nizamnamesi*”¹⁶ (Şekil 3) üzerinde gerekli değişiklikler yapılmış ve Nizamnamenin 18 Eylül 1893 tarihinde yayımlanması sağlanmıştır.¹⁷

Mülkiye Baytarları Nizamnamesi, 5 fasıl ve 22 maddeden oluşmuştur. Sivil veteriner hekimlerin memuriyete kabul şartlarını ele alan birinci fasılda, memur olacak sivil veteriner hekimlerin, askeri veya sivil veteriner okullarından mezuniyet belgesi almaları koşuluna yer verilmiştir. Osmanlı Devleti tebaasından olup Avrupa Okullarından diploma alan veteriner hekimlerin, sınava tabi tutularak yeterlikleri tespit edildikten sonra memuriyette görevlendirilmeleri kabul edilmiştir. Ayrıca, gerek görüldüğü takdirde, Avrupa Okullarından mezun yabancı uyruklu veteriner hekimlerin, ellerindeki diplomaların kendilerine ait olduğu düzenlenecek bir sınavla ispatlandıktan sonra iyi hal durumları ve hizmetleri göz önüne alınarak sivil veteriner hekimliği kadrolarında istihdam edilmeleri uygun bulunmuştur. Yine ihtiyaç duyulduğu durumlarda, askeri veteriner hekimlerin de sivil veteriner subelerinde çalışmaları öngörülmüştür.

İkinci fasılda, sivil veteriner hekimlerin dört sınıfa ayrılması ve istihdamlarının dördüncü sınıftan itibaren başlatılması konusuna yer verilmiştir. Buna göre, dördüncü sınıfta bulunan veteriner hekimlere 750 kuruş maaş ve dördüncü dereceden memuriyet; üçüncü sınıflara 1000 kuruş maaş ve üçüncü dereceden memuriyet; ikinci sınıflara 1500 kuruş maaş ve 2/2 dereceden memuriyet verilmesi kararlaştırılmış, birinci sınıflar ise “tıp baytarı müfettişi” olarak 2000 kuruş maaş ve 2/1 memuriyet derecesi ile görevlendirilmişlerdir. Tıp baytarı müfettişlerinin öncelikle sahil ve sınırlarda bulunan illere tayin edileceği, diğer illere tayinlerinin lüzum görüldüğü takdirde yapılacağı, tıp baytarı müfettişi bulunmayan illerde ikinci sınıf veteriner hekimlerin görevlendirileceği belirtilmiştir. Hicaz, Yemen, Bağdat, Basra, Musul ve Trablusgarp illeriyle Bingazi, Zor ve Kerkük sancaklarındaki kadrolara atanan veteriner hekimlere, bu il ve sancaklarda verecekleri iki yıllık hizmetten sonra diğer illere tayinlerini aldrabilmeleri imkânı tanınmış ve söz konusu yerlerde görevlendirildikleri süre boyunca maaşlarının yarısı oranında fazla maaş verilmesi uygun görülmüştür. Aynı zamanda, sivil veteriner hekimlerin görevlerinin düzenlenecek bir talimat ile ayrıntılandırılacağı bildirilmiştir.

Zorunlu veteriner hekimliği hizmetlerinin ele alındığı üçüncü fasılda, Sivil Veteriner Okulundan diploma alan veteriner hekimlerin, okul nizamnamesi gereğince askerlik hizmetlerinden muaf bırakılmalarına karşılık devlet tarafından belirlenen yerlerde 10 yıl süresince hizmet vermekle yükümlü tutuldukları vurgulanmıştır. Zorunlu hizmet yapmayı istemeyen veteriner hekimlerin, okulda buldukları her öğretim yılı için 25'er lira ile

diploma ve sınav harcı olan 10 lirayı okul yönetimine, askerlik bedeli olan 50 Osmanlı altınına da askerlik dairesine vermeleri gerektiği ifade edilmiştir. Sivil Veteriner Okulu mezunları dışında askeri rütbeye sahip veteriner hekimler ise sivil veteriner memuriyet kadrolarından istifa etmek konusunda serbest bırakılmışlardır.

Dördüncü fasılda, sivil veteriner hekimliği işlerinin idaresi ve veteriner hekimlerin tayin ve terfilerine açıklık getirilmiştir. Fasılda, sivil veteriner hekimliği ile ilgili tüm işlerin Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti bünyesine alınması kabul edilmiştir. Salgın hayvan hastalıkları hakkında gerçekleştirilecek düzenlemeler ve talimatlar ile buna dair tüm girişimlerin Ziraat İdaresi tarafından değerlendirilmesine ve Bakanlığın izniyle gereğinin yapılmasına karar verilmiştir. Memuriyet daireleri dışında geçici olarak seyyar ve olağandışı memuriyetlere atanan veteriner hekimlere, harcırahlarının yanı sıra maaşlarının yarısı oranında fazla maaş verilmesi uygun görülmüştür. Dördüncü sınıftan ikinci sınıfa kadar terfi etme yeterliğine sahip veteriner hekimlerin yükseltilmeleri Ziraat Heyet-i Fenniyesinin takdirine bırakılmış, ikinci sınıftan birinci sınıfa atamalarda veteriner hekimin iyi hal ve hizmetlerinin devlet tarafından görülmesi ve yeterli bilimsel kazanıma sahip olması şartı aranmıştır. Memuriyete atanacak veteriner hekimlerin seçilmeleri, yükseltilmeleri, azledilmeleri ve kazandıkları haklara göre taltiflerinin, Ziraat Komisyonunun inisiyatifıyla Bakanlık tarafından Osmanlı Hükümeti'nden izin alınarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte, veteriner hekimlere maaş ve rütbe terfileri, ancak buldukları memuriyet sınıfında üç yıl hizmet verdikten sonra ve üst sınıflarda kadro açığı olduğu takdirde mümkün kılınmıştır. Tıp baytarı müfettişliğine terfi için ise en az dokuz yıllık hizmet süresi şarta bağlanmıştır. Yine, müfettişlikte beş sene hizmet veren veteriner hekimlerin maaşlarının hizmet derecelerine göre 3000 kuruşa kadar arttırılabileceği bildirilmiştir. Daha önceden Tarım Bakanlığının onayı ile illerde görevlendirilen veteriner hekimlerin dâhil olacakları sınıfların, verilen hizmet ve memuriyet derecelerine göre belirlenmesi kararlaştırılmıştır.

Nizamnamenin son faslında, veteriner hekimlerin bağlı oldukları makamlar ve emeklilikleri ele alınmıştır. Bu fasılda, Tarım Bakanlığı bünyesinde çalışan veteriner hekimlerin, sivil memuriyet dairelerinde ve hizmet verdikleri yerin en büyük mülki memurunun idaresi altında görevlendirildikleri belirtilmiştir. Ancak veteriner hekim müfettişler doğrudan Tarım Bakanlığına bağlı tutulmuştur. Bunun yanı sıra ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf veteriner hekimlerin, memuriyetleri ile ilgili konularda yerel hükümetin en büyük memuruna; bilimsel konularda veteriner hekim müfettişlere; olağanüstü durumlarda ise Tarım Bakanlığına müracaat etmeleri uygun bulunmuştur. Ayrıca sivil veteriner hekimlerin memuriyetlerine bağlı olarak emeklilik haklarından yararlanabilmeleri hükme bağlanmıştır. Nizamnamenin uygulanmasından Tarım Bakanlığı sorumlu tutulmuştur.

¹⁶ BOA, Tarih: 18 Eylül 1893 (8 Ra 1311), Dosya No: 1, Gömlek No: 1311/Ra2, Fon Kodu: İ.KAN.

¹⁷ Düstur, I. Tertip, Cilt 6, s. 1426-1429.

Tartışma ve Sonuç

Osmanlı Devleti'nde sivil veteriner hekimliği öğretiminin Harp Okulunda başlatılmasından sonra, sivil veteriner hekimliğe ilişkin çeşitli düzenlemelerin^{5,6} gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir. Bu kapsamda, Tıp Okuluna nakledilen veteriner sınıflarından mezun ilk sivil veteriner hekimlerin çalışma koşulları, memuriyet dereceleri, maaş ve harcırahları, tayin ve terfileri ile görev ve sorumluluklarına açıklık getiren “*Memalik-i Şahane İstihdam Olunacak Mülkiye Baytarları Hakkında Nizamname*”nin 1876 yılında yürürlüğe girmesi⁶, sivil veteriner hekimliği örgütlenmesi ve istihdamına yasal dayanak oluşturulması çabalarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, Nizamnamenin sivil veteriner hekimliği hizmetlerinin sınırlarını belirleyen ve sivil veteriner hekimliği örgüt yapısını kuran özelliği göz önüne alındığında, söz konusu yasal dayanağın veteriner hekimliği tarihinde önemli bir gelişme olduğu da ileri sürülebilir. Diğer taraftan, Nizamnamenin Harp ve Tıp Okullarından mezun sivil veteriner hekimlerin yanı sıra yurtdışında bulunan veteriner okullarından diploma alan sivil veteriner hekimleri de kapsamasının, daha fazla sayıda sivil veteriner hekim istihdamına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmış olabileceği tahmin edilmektedir. Nitekim, sivil veteriner hekimliği öğretiminin ilk yıllarında, gerek sivil veteriner hekim sayısının gerekse sivil örgütlenmedeki yetersizliğin devam ettiği, saptanabilen arşiv belgelerinde^{11,13,15} ifade edilmiştir. Bu Nizamnameden 17 yıl sonra yürürlüğe konan “*Mülkiye Baytarları Nizamnamesi*”nin¹⁷ ihtiyaç duyulan durumlarda sivil veteriner hekimlerin nasıl karşılanacağına açıklık getirmesi de bu görüşü destekler niteliktedir.

Sivil veteriner hekim sayısındaki yetersizliğin önüne geçebilmek üzere faaliyete başlayan Sivil Veteriner Okulunun kuruluş amaçları arasında bulunan “*Pasteur usulü aşılamanın*” yaygınlaştırılmasına öncelik verilmesinde^{11,13} salgın hayvan hastalıklarına karşı koruyucu önlemlerin dikkate alındığı görülmektedir. Sivil veteriner hekimlerin sayıca artırılması ve atamalarının yapılması ile -beşeri hekimliğin yanı sıra veteriner hekimliğinde de sahada kullanılan mikrobiyoloji uygulamalarının ilk örneklerini oluşturan- aşılama çalışmalarının ülke içinde yaygınlaştırılmasına katkı sağlanabileceği ve böylece salgın hayvan hastalıkları ile gerektiği gibi mücadele edilebileceği düşünülmüş olmalıdır. Nitekim, 29 Ekim 1888 tarihli arşiv belgesinde¹³ yer alan “*Mösyö Pasteur tarafından keşfolunup Paris'e gönderilen ekibin öğrenmiş olduğu aşılama yönteminin Osmanlı Devleti'ndeki veteriner hekimlere ve belediye doktorlarına öğretilmesi gerektiği; çeşitli bölgelerde ortaya çıkan hayvan hastalıklarının tedavisini yapmak ve bulaşmasını önlemek için yeterli sayıda veteriner hekim istihdamına ihtiyaç duyulduğu, ancak henüz sadece sekiz ilde birer veteriner hekimin görevlendirildiği ve diğer illerde veteriner hekim bulunmadığı için veteriner hekim sayısının artırılması amacıyla Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de bir sınıf kurul-*

ması...” ifadeleri bu konudaki öngörüğü gözler önüne sermektedir.

Sivil Veteriner Okulundan mezun olan veteriner hekimlerin, istihdam edilmelerine ilişkin hükümler içeren “*Mülkiye Baytarları Nizamnamesi*”nin¹⁷ de okulun kuruluşunu destekleyen amaçlar doğrultusunda çıkarıldığı kabul edilebilir. Diğer yandan, “*Mülkiye Baytarları Nizamnamesi*”nde¹⁷ sivil veteriner teşkilat yapısının ayrıntılandırılması, memuriyet kadrolarının ve maaşlarının yeniden düzenlenmesi, sivil veteriner hekimlerin askerlik hizmetinden muaf tutulmalarına karşılık öngörülen mecburi hizmet koşulları (7)¹⁷ ve emeklilik hakları ile ilgili açıklamalar getirilmesi¹⁷, bu Nizamnamenin hem önceki Nizamname⁶ ile uyumlu bir içerikle hazırlandığını hem de önceki Nizamnamenin⁶ eksiklerini tamamlayıcı bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Sonuç olarak, gerek Harp Okulu bünyesinde sivil veteriner hekimliği öğretiminin başlatılması, gerekse Sivil Veteriner Okulunun kuruluşundan sonra sivil veteriner hekimliği hizmetleri ve istihdamını düzenleyen yasal yapılanmaların gerçekleştirilmesi, Osmanlı Devleti'nde ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren sivil veteriner hekimliğin kurumsallaşması yönünde atılan somut adımlar olarak kabul edilebilir.

Kaynaklar

1. **Bekman M** (1945): *Veteriner Kongreleri ve İtilafnameleri*. Marifet Basımevi, İstanbul.
2. **Dinçer F** (1979): *Türkiye'de askeri veteriner hekimlik üzerine araştırmalar*. A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi, 26:1-13.
3. **Dinçer F** (1999): *Türkiye Cumhuriyetinin 75. yılında veteriner hekimliğinin bilimsel bilançosu*. 335-368. Alınmıştır: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı I. Kitap, I. Cilt. TÜBİTAK Matbaası, Ankara
4. **Godlewsky und Sommer** (1846): *Über die tierheilkunde in der Türkei*. Magazin f.d. ges Tierheilkunde, 12, 465-500. Türkçesi: **Erk N** (1972): *Türkiye'de Veteriner Hekimlik (19'uncu Yüzyıl Ortalarında)*. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları: 281, Çalışmalar: 183, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
5. **Mehmet Esad** (1893): *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*. Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
6. **Subhi Edhem** (1918): *Nevsal-i Baytari*. Agop Matasyon Matbaası, İstanbul.
7. **Melikoğlu B, Özgür A, Osmanağaoğlu Ş** (2012): *Osmanlı Devletinde veteriner hekimliği mezuniyet belgeleri*. Kafkas Univ Vet Fak Derg, 18: 7-14.
8. **Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi Albümü**. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yer No: 370, Demirbaş No: Alb_000069.

Geliş tarihi: 04.09.2013 / Kabul tarihi: 10.06.2014

Yazışma Adresi:

Yrd. Doç. Dr. Berfin MELİKOĞLU GÖLCÜ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Veteriner Fakültesi
Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD
Kurupelit / SAMSUN
e-mail: berfinmelik@gmail.com